

Guerra i Població a la Marina Alta 1700-1720

ROBERT MIRALLES I CEBRIÀ

Introducció.

Parlar de Demografia al segle XVIII i al País Valencià és tant com fer-ho d'un període de creixement continu i constant¹; creixement ininterromput, però des d'una òptica excessivament generalitzant i que amaga alguns aspectes encara bastant obscurs i dignes d'estudiar; en concret, la incidència del conflicte successori conegut amb el nom de «Guerra de Successió a la corona espanyola» sobre la població valenciana de principis del XVIII. Al respecte, Henri Kamen —sense matisar- ho suficientment— afirma categòricament: «Fou la guerra un desastre? En relació a la demografia podem respondre clarament que no. No hi hagué despoblació significativa...»². Crec sincerament que la conclusió a què ha arribat el professor Kamen és massa taxativa donat l'estat actual dels estudis demogràfics sobre la Guerra de Successió sobre la qual basar la seua afirmació, i que conste que no vull dir amb això el contrari. Amb tot, potser tinga en part raó, encara que això ho sabrem el dia que s'hagen fet unes quantes dotzenes de monografies per tot arreu del nostre país i ens donen un poc de llum, quant a les dimensions demogràfiques d'aqueixa derrota nacional situada cronològicament el 25 d'Abril de 1707.

¹ Història dels Països Catalans. Participació de Manuel Ardit per al País Valencià. Pàg. 88. Editorial Edhasa.

² Revista «Debats». Article «Les conseqüències de la guerra de Successió a València» d'Henry Kamen. Pàg. 36. Editada per la Diputació de València.

Que la població valenciana no romangué invariable a un esdeveniment tan important i lamentable alhora ho palesen historiadors, com Manuel Ardit, que situen els moments de partida del creixement demogràfic immediatament després del conflicte bèl·lic, i que el País Valencià era, en 1713, un territori «... gairebé despoblat»³. També Cavanilles diu que «... después de la Guerra de Sucesión vino la paz y empezó a multiplicarse nuestra especie»⁴; donant peu a pensar, a manera d'hipòtesi de treball, que els anys de guerra serviren, almenys, per a endarrerir i frenar la població de l'Antic Regne de València detectat al darrer quart del segle XVII.

Ja he dit abans que l'única possibilitat de donar claredat al problema que ens ocupa és realitzar treballs, si és possible, comarcals per a arribar a conclusions vàlides a nivell de país, treballs que han de tenir en els nombrosos i magnífics arxius parroquials —sobretot— i en els pocs arxius municipals conservats, les fonts fonamentals d'on desvetllar les claus de la qüestió. Pel que a mi respecta vull ara i ací encetar el camí treballant el període d'anys comprés entre 1700 i 1720, és a dir, els anys pre-bèl·lics —1700-1705—, els estrictament bèl·lics —1705-1708— i els post-bèl·lics —1709-1720— en una anàlisi, crec, més complet que el que ens hauria donat únicament els anys de guerra, i delimitat tot ell en una àrea ben específica, la comarca de la Marina Alta: el nucli austracista per excel·lència, «L'única comarca que abonà constantment Basset fou la Marina...» en paraules d'Henri Kamen⁵. Tant que «... eclesiásticos como mujeres y niños todos hacían oficio de soldado; todos combatían con armas, con piedras, con proyectiles de todo género»⁶.

Dissortadament, l'estudi no inclou la totalitat de pobles de la Marina Alta. Alguns molt importants, com Xàbia —sembla que l'únic poble pro-borbònic de la comarca— o el Verger, no disposen, per diversos motius, d'arxiu parroquial ni tampoc de municipal. D'altres, com Benissa, ha estat la manca de temps que no m'ha permés de poder-m'hi acostar. Malgrat tot, la mostra és prou representativa i abasteix els següents pobles: Dénia, Ondara, Pedreguer, Pego, Teulada, Xaló —amb Llíber—, Vall de Laguar, Evo, la Rectoria, part de la Vall de Gallinera —La Carroja, Al-Patró, Llombai i Benissili—, i Orba —amb Benidoleig—, pobles que representen l'interior muntanyenc, la zona intermèdia i el pla litoral costaner de la Marina Alta.

Alguns pobles presenten deficiències quant als registres parroquials, com són Pego que li falten les actes d'enterraments de 1700-1709 i 1712-1720, a la Rectoria les actes de baptismes i enterraments de 1700-1714 i 1700-1715 respectivament, i a Xaló —amb Llíber— les actes d'enterraments de 1700-1706 i 1709-1711. En

3 Història dels Països .....Pág. 89.

4 Observaciones sobre el Reino de Valencia» de Cavanilles.

5 Revista «Debats» ....Pag. 35.

6 Història de Denia de Chabàs.

general, l'estat de conservació dels *quinque libri* és acceptable, i les facilitats d'accés i de treball amb ells han estat millors encara.

Quant als arxius municipals, sols hem pogut trobar documentació contemporània als fets estudiats a Pego —únicament un «Llibre d'acords, 1708-1712»— i sobretot a Dénia amb bastants lligalls i documents, però que, malauradament, deixen una llacuna significativa, els episodis més importants, com són els setges de 1705 i 1707, el bloqueig terrestre de 1706 i la presa i rendició de la ciutat en novembre de 1708. A la resta de pobles, no es conserva documentació relativa al període 1700-1720, i la majoria d'ells ni tan sols tenen arxiu municipal amb documents anteriors a la Guerra Civil, no perquè mai no n'hagen tingut, sinó perquè foren cremats, com el d'Ondara fa molts pocs anys, amb una gran antiguitat a les seues esques.

1700-1705. Un període de relativa tranquil·litat

Ja diguérem abans que el potencial demogràfic de les terres valencianes era pobríssim. En efecte, Manuel Ardit dóna el qualificatiu de «pais subpoblat», el botànic Cavanilles de «bosque silvestre y guarida de fieras», i, fins i tot, el marqués de Castel Rodrigo de «despobladísimo»⁷. La situació dels pobles de la nostra comarca no podia ser menys, atès que una gran majoria eren poblats de moriscs i restaren buits arran de la seua expulsió l'any 1609. La història del seu repoblament és la història d'un lent, costós i mai ben fet procés de substitució de l'element morisc per contingents exclusivament cristians, de manera que a finals del segle XVII les antigues aljames només havien recuperat prop la meitat dels habitants que tenien el 1609 —Ondara passa dels 1.000 h. el 1609 a 472 el 1687— i fins i tot alguns, menys encara —la Vall de Gallinera passa dels 2.100 el 1609 als 267 el 1687—. Sens dubte, les condicions lleonines imposades als nous colons pels senyors territorials, afegit a raons de tipus estrictament demogràfic —baixa fertilitat de les dones, l'alta mortalitat infantil, etc actuaren per fer difícil una ràpida recuperació de la població.

El cas dels pobles de tradicional poblament de cristians vells —Dénia, Pego, Teulada— és substancialment diferent. A Pego, per exemple, —segons J. Casey— la decadència demogràfica és datada a partir del 1610⁸, és a dir, l'endemà mateix de l'expulsió, com es desprén dels registres de bateigs a causa de l'èxode d'una part de llurs habitants que anaren a repoblar els pobles del voltant —Gallinera, Orba, Benidoleig, Rectoria, Benumea, Favara etc—. Dénia, en canvi, comença la seua crisi un poc més tard, cap el 1640-1650 amb la reassumpció de la concessió relativa al port feta al Duc de Lerma per la corona, i especialment, després de 1674 —seguint a Casey— quan els drets de duana foren posats sota l'administració general dels arrendadors valencians d'impostos, que estaven determinats a evitar tota mena de frau⁹, sense descartar en aquesta decadència el fet que Dénia era

⁷ «El Regne de València al segle XVII» de James Casey. Edita La Biblioteca de Cultura Catalana. Pàg. 16.

⁸ i ⁹ Obra cit. abans. Pàg. 22.

llavors un centre urbà important, amb la superpoblació i la manca d'higiene característiques i que també fou un centre emissor d'emigrants als pobles veïns — Ondara, el Verger, etc—. Deixant constància d'aquest declivi, vull dir sols que els 2.227 habitants que posseïa en 1646 esdevingueren 1650,40 anys després —1687—. El cas de Teulada¹⁰ és el del poble que amb una economia purament de subsistència ha arribat al sostre màxim permès per aqueixa economia, assolint un grau d'estabilitat lleugerament decadent. Així, passa de 850 hab. el 1646 a 720 el 1687.

A l'encapçalament d'aquest apartat qualificàvem el període 1700-1705 de «relativa tranquil·litat» i ho féiem perquè després de la derrota camperola de 1693 — 2.ª Guerra de les Germanies—, com diuen vulgarment «la processó anava per dins». Res no s'havia solucionat, senzillament s'havien reprimit les aspiracions camperoles i amb això passaren a un nivel menys bel·ligerant, donant a aquests anys un caire pacífic que abonava en certa mesura a la recuperació en tots els terrenys, cosa sorprenent en aquests indrets i en els nostre avantpassats de l'època «por naturaleza, revueltos» con deia l'aleshores marquesa de Guadalest i senyora d'Ondara¹¹.

En efecte, en tots els pobles estudiats —llevat de Dénia— els bateigs superen els enterraments —1996 bateigs i 1051 enterraments— entre 1700 i 1705, la qual cosa suposa quasi el 40 % del creixement brut de 1700 a 1720. El ritme de casaments a l'any —68— també és un bon símptoma del to «benestant» dels nostres pobles en aquells anys. També la mortalitat infantil —calculada a partir dels «al·bats» o infants morts de 0 a 7 anys— resulta la més baixa de tot el període estudiat —un 235 %— tot i que siga important. És més, en el total d'òbits, els infants continuen representant quasi el 50 %, la qual cosa ens pot donar una idea aproximada de com era de difícil d'ultrapassar els primers anys de vida. Hem seguit una generació de xiquets, la dels nascuts l'any 1702 a la parròquia de Santa Anna d'Ondara comprovant impressionats el que deïem. D'un total de 33 nascuts, 7 no arribaren a l'any de vida mentre 19 —el 57 %— no passaren dels 5 anys, és a dir, que dos de cada quatre xiquets no sobreviuen ni tan sols el que avui entenem per edat escolar. Evidentment es tractava d'una societat endarrerida econòmicament i social. Una mostra de tercermundisme pur.

Dénia continua la seua decadència en aquests anys, iniciada a mitjan segle anterior, sent l'únic poble que sofreix pèrdues en el moviment demogràfic —489 bateigs i 497 defuncions— i no degudes com veurem a crisis de subsistències. Sembla que en els aiguamolls i terres marjalenques que envoltaven la ciutat aleshores es trobava la causa de l'altíssima taxa de mortalitat que patia en aquella època, i que constituïa una greu preocupació de les autoritats municipals del moment.

¹⁰ Idem pag. 43.

¹¹ ACA, llig 617/23/1, consulta, 9-XII-1690.

¹² «Llibre de Consells, 1675-1704». Llig. 334. Any 1704. Arxiu Mun. Dénia.

Així, hi ha una convocatòria del Consell de notables de la ciutat l'any 1704 on el punt més important és el de «...discutir com conduhir les Aygues que se embalsen en marjal, marchaleta, Bassetes y Ullal, y que de la detenció y corrupció de aquelles se experimentaven les continues enfermetats, y era ben notori que la sequia que desaygua la Aigua que ix del llavador pera que es conduixca al Riachol es deten, es corromp produint enfermetats que esta —Dénia— continuament pateix .....» I es planteja «.....com poder lliurar en part de la calamitat que es pateix casi tots los anys en les tercianes —malaltia infecciosa pertanyent al paludisme— y altres enfermetats y que les aygues detingudes y embalsa des que es corrompen solen ser la principal causa de estes enfermetats y que no llevantse seria la causa de la total destrucció dels vehins y Asiendes». L'única mesura oficial presa fou la d'imposar continues sises al preu comú de la carn amb l'objectiu de recaptar fons per reomplir amb terra les superfícies ocupades per les aigües embassades i acabar amb una de les dalles que segava continuament la població deniera.

Malgrat aquesta situació de decaïment sembla que el seu poder de captació humana no es perdé, sens dubte motivada per la seua dinàmica comercial portuària. És en aquests anys on s'ateny la mitjana més alta de número de matrimonis per any de tot el període, en concret, 20.

Les referències sòcio-polítiques al final d'aquest període són inquietants. El 1705 es presenta clarament com un any clau per als futurs esdeveniments de la comarca. Quan a l'estiu d'aquest es presenta l'esquadra de l'Aliança Gran al port d'Altea els successos es precipiten. Amb la promesa de redempció dels impostos senyorials la comarca es decanta clarament i decididament per la causa austracista. L'aleshores Governador de la plaça de Dénia, En Felip Antoni Gavilà, lliura la ciutat el 16 d'agost a qui seria cap indiscutible de l'austracisme valencià, Joan Baptista Basset, i proclama l'arxiduc d'Àustria nou rei d'Espanya amb el nom de Carles III. En relació a la fàcil caiguda de Dénia és curiós com dos anys abans, el 1703, hi hagué una petició del rei —Felip V— demanant sis canons d'artilleria a la ciutat, i com el síndic local presentà les inconveniències —al Virrei de València— que «es podien seguir en desguarnir la fortalea dels sis millors canons sent com és la Clau del Regne y es trobaria indefensa a la menor invasió dels enemics»¹³. És clar que el síndic sabia el que es deia i encertà en la seua premonició.

Basset quedà com a comandant general de la plaça per tal de fortificar-la davant la immediata ofensiva borbònica que es produí ben aviat, ocupant el port de Sagra i el Molinell on feren —segons Chabàs— 400 presoners. Tot seguit, les tropes borbòniques assetjaren Dénia inútilment sense resultats pràctics, però tallant els fruits que restaven per recollir, cremant arbres i cases de tot el terme, i el més important, que fou la impossibilitat que els camperols poguessen sembrar el blat i d'altres grans per a l'any següent, i que tantes conseqüències funestes duria. Els últims de l'any foren presidits en la comarca per una certa eufòria davant

¹³ Idem (12). Any 1713.

la caiguda i rendició de València al 16 de desembre al bàndol austracista i la re-conversió a aquest del català coronel Rafel Nebot, que amb la seua tropa havia estat ocupant i *fotent* la comarca els darrers mesos. Ben aviat canviarien les coses.

1706-1708. Anys de guerra

Pel que es desprèn dels registres parroquials, el 1706 es ja un any amb dificultats, derivades en gran part de la situació creada a la comarca l'any anterior —pèrdua de les collites, setge de Dénia, ocupació d'Ondara per Nebot, etc—. 303 bateigs i 244 enterraments ficticis, per manca de dades corresponents a Pego, Xaló i Llíber, són un bon testimoni de què els nostres pobles són prop de la fase crítica. Aquesta és palesa als pobles costaners com Dénia —71 bat. i 150 ent.—, Ondara —21 per 24—, mentre que els de la zona intermèdia i alta es mantenen en uns nivells de suficiència mínima gràcies a una relativa llunyania del centre polític de la comarca, Dénia. La mortalitat infantil que el 1705 havia estat del 140 %, puja a un 340 % com a prova que la crisi afecta aquells que ofereixen menys resistència a la subalimentació i desnutrició.

Com a plaça austracista d'importància fonamental, Dénia viu un any de preparatius i d'alertes. Són nombrosíssimes les referències als treballs i feines a estall que es realitzen a les muralles, al portal i d'altres fortificacions. També són rebuts com a destacaments de reforç un estol de soldats portuguesos, la qual cosa ocasiona despeses a la ciutat «...para pagar chocolate, bizcochos, 18 arrovas de paja y 6 arrovas de carbón para la venida del general Galves....» així com «...19 arrovas y 1 cuarteron de algarrobas y 6 barcillas de cevada para los caballos del General Galves....»¹⁴.

Des d'un principi, l'any 1707 es presenta desastrós per a la població de la nostra comarca en la seua totalitat. Als greus problemes d'abastiment de grans, lògics en tot conflicte bèl·lic, cal afegir els derivats de suportar a compte la manutenció del nombrós contingent militar austracista destacat a la nostra comarca. El primer semestre sofreix pèrdues humanes de quasi el doble respecte a l'últim semestre de l'any anterior. Malgrat les dificultats de disposar d'aliments, Dénia dona un magnífic exemple de solidaritat amb la ciutat de Xàtiva que pel mes d'abril era assetjada per les tropes borbòniques, oferint «...42 lliures i 15 sous per a pagar 2 quintals de formatge, 6 arroves de sardina salada per part del auxili que s'adreçà a la ciutat de Xàtiva que és oprimida pels enemics»¹⁵. Després de la caiguda d'aquesta i posteriorment la rendició de València el 8 de maig, l'objectiu era clar; acabar amb la nostra comarca, principal nucli de resistència austracista després de la pèrdua de València i Xàtiva. El 27 de Juny un exèrcit de 12.000 homes amb D'Asfeld al cap ocupà la comarca i assetjà de bell nou Dénia. Chabàs ha descrit bé aquells moments: «...los campos fueron destruidos de tal forma

¹⁴ Sèrie borbònica. Llig. 364. Anys 1706 a 1708. A.M.D.

¹⁵ Idem (14).

que se temía que por unos años no pudieran dar frutos .....los soldados prendieron fuego a las hacinas formadas en las heras, y segaron para pasto de los caballos el que estaba en los campos.....destruyeron gran número de árboles y segaron los sarmientos a las viñas.....». Moltes són les referències que ens han deixat els rectors d'aquesta ocupació. El de Dènia escriu al llibre d'enterraments de 1707 corresponent al mes de juliol, « soterrats en lo mes de juliol en lo temps del siti». El de Pedreguer en batejar una xiqueta «.....bategi a una filla de ....la qual li donà aigüa del baptisme Mosen Roc en el sitio de Dènia .....naixqué a 8 de juliol». El d'Orba i Benidoleig:

12-VII-1707: «....mataron los soldados en Benidoleig a Tomeu Joan Prats i a Joan Marques».

24-VII-1707: «....murió en Orba María Rondá, V^a de Ros, no recibió ningún sacramento por no dar lugar los soldados».

28-VII-1707: «....idem Joseph Torres».

24-VIII-1707: «....en la refriega de Pego mataron los soldados a Joan Ballester, a Joan Barber y a Jayme Lapis».

La cosa és que també aquesta vegada fracassà l'intent de guanyar Dènia, i d'Asfeld hagué d'aixecar el setge i es dirigí cap a València, això sí, deixant una comarca desfeta econòmicament i moral i abonada al bandolerisme — en els llibres parroquials són constants les al·lusions a assassinats, assalts, etc—.

Les pèrdues humanes foren aquest any molt altes —337 bateigs i 667 enterraments— en el total dels pobles estudiats, amb una mortalitat aproximada del 100 %, una mortalitat infantil del 630 %! —la més alta entre 1700-1720— i tan sols 29 casaments —la més baixa entre 1700-1720 en tota la comarca—. Per pobles, la situació no era més optimista. Tan sols els pobles de la Vall de Gallinera, allunyats de la costa i amb poc pes específic dins el teatre d'operacions, no tingueren dèficit vegetatiu brut. Ondara tingué 24 bateigs i 57 enterraments, Pedreguer 47 per 110, Xaló i Lliber 31 per 35, la Vall de Laguar 15 per 33, Evo 11 per 12, Teulada 46 per 50, i sobre tot Dènia amb 98 bateigs i 335 enterraments. Observant les xifres, sembla que la crisi demogràfica fou més acusada en la zona litoral. Així era. Dènia irradiava «pesta guerrera» i els pobles que n'estaven més pròxims, més en sofriren les conseqüències: Pedreguer, Ondara,.....D'altra banda, cal pensar que l'altíssima mortalitat que s'hi dona no és deguda als morts en accions de combat. Aquests, representen ben pocs en el còmput total. S'ha dit que els exèrcits propagaren moltes malalties, principalment el tifus i les malalties venèries, i a mesura que anaven movent-se, les propagaven a grans zones. A més, la guerra separava els homes de la terra reduint així la producció d'aliments en major proporció que si ho hagués fet una collita dolenta. La guerra significava també haver de pagar forts impostos que arrabassaven els diners aquells que més en necessitaven per superar una fluixa collita. Així, una collita moderadament roïna —les de 1706 i 1707 ho foren— produïa de vegades un efecte semblant al d'una collita desastrosa ¹⁶.

¹⁶ «Història y población», d' E. A. Wrigley. Pàg. 64. Ed. «Guadarrama».

L'any 1708 fou en quasi tot, una continuació i repetició de l'anterior. Els primers mesos de l'any foren terriblement mortífers, molt més, paradoxalment, que el segon semestre, escenari d'una nova ocupació militar borbònica. La caiguda en la corba de baptismes i el manteniment en la d'enterraments deixa entreveure una greu crisi de subsistències. A més, és segur que des de principis d'any es produí un èxode obligat de famílies senceres dels pobles de la contornada cap a Dénia, sabedors que els vents que bufaven eren «borbònics» i que l'únic lloc fortificat era la capital del Marquesat. En última instància sempre quedava el recurs de la fugida per mar. Així s'explica que apareguen nombroses persones d'Ondara i Pedreguer soterrades a Dénia des del mes de gener, i que aquests pobles presenten uns registres demogràfics baixíssims —Ondara 6 bat. i 12 ent., i Pedreguer 28 per 19—. Malgrat tot, és a Dénia precisament on es presència una explosió de nous casaments —40— quan en tot l'any anterior nemés se n'havien donat 9. Sembla que la pau momentània i fictícia del moment avivà la il·lusió per una solució pacífica del conflicte donant peu a la proliferació de nous matrimonis que havien estat ajornats pels esdeveniments del darrer any.

Com sempre, la població que més sofrí el pes de la guerra fou Dénia. L'últim i definitiu setge es produí a partir de l'estiu. Ben aviat i a causa del caire que prenia l'assumpte, gran part de la població abandonà la ciutat en direcció a les Illes Balears, aleshores en poder dels aliats. Finalment, el 17 de novembre de 1708, els assetjats capitularen i sent deportats a Castella com a presoners de guerra. La ciutat fou arrasada i saqueada. Encara que en algun lloc s'ha dit que sols restaren 36 vellets i pobres, la realitat és que hi romangueren uns 114 veïns —recordem que Dénia tenia al començament de la guerra prop de 450 veïns— la qual cosa quadra perfectament amb el moviment natalici de 1708 i 1709. També Ondara sentí el pes de la fúria borbònica. El rector de la parròquia escriu al respecte: «El 8 de Noviembre de 1707 murieron Jaime Virrey, Josef Cucarella y Francisco Virrey de muerte violenta por los soldados que quemaron y saquearon esta villa». Sembla que l'enderrocament de l'antic castell d'Ondara fou acció de les tropes borbòniques, igual que ho feren en tantes altres poblacions que se'ls oposaren.

També en aquest any el creixement brut a nivell comarcal fou negatiu —250 baptismes per 463 enterraments— però amb matisacions. Alguns, mantingueren un cert equilibri: Laguar 14-14, Gallinera 10-9, Evo 8-11— al seu terme s'hi trobaren en el mes de març «20 hòmens trobats morts ignorant-se els seus noms per ser estrangers i soldats»— Xaló i Llíber 43-33, Orba i Benidoleig 13-11, mentre que d'altres, Teulada i Dénia, sofriren gran número de baixes —28-58 i 66-276 respectivament—. La mortalitat infantil continuà a una quota alta —un 360 %—, encara que pesà poc en el balanç total dels enterraments —un 20 % aquest any per un 50 % aproximadament els anteriors—. Amb la caiguda de Pegò pel mes de novembre —igual que Dénia— la nostra comarca era ja un territori vençut i ficat sota el domini borbònic a finals d'any per bé que «los caminos no estan limpios e seguros»¹⁷ d'austracistes que no es resignaven a perdre la causa. Així ens

¹⁷ Llibre d'actes de l'Ajuntament, 1708-1712. Arxiu Municipal de Pegò.

ho testimònia el rector de la Vall de Gallinera el 1709: «Por estar yo fuera de mi parrochia en tiempos de migalets y tantas guerras, no se continuó los difuntos siguientes por descuido de los econnomos». Ben aviat la nostra comarca pagaria ben car l'atreuiment d'haver defensat l'arxiduc Carles d'Autria.

Bateigs i enterraments a Dénia. 1706-1707 i 1708

Bateigs	235		Enterraments	
Enterraments	835		homes	dones
		soldats	75	—
Diferència	-600	albats (0-7 anys)	117	73
		cossos (+ anys)	361	209
			<u>553</u>	<u>282</u>

Bateigs i enterraments a la resta dels pobles estudiats. 1706-1707 i 1708

Bateigs	425		Enterraments	
Enterraments	540		homes	dones
		albats (0-7)	170	88
Diferències	115(a)	cossos (+ 7)	143	139
			<u>313</u>	<u>227</u>

(a) falten les dades de bateigs i enterraments de Pego.

Mortalitat per mesos. 1706-1707 i 1708 (tots els pobles)

	1706				1707				1708			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
ALBATS	27	20	33	51	77	101	134	93	119	74	48	61
COSSOS	13	22	60	7	44	33	95	38	52	30	21	23
TOTAL	40	42	93	58	121	134	224	131	171	74	69	84

Resumint aquest període —1706-1707 i 1708— podem dir que la crisi demogràfica provocada per la guerra de Successió a la nostra comarca li feu perdre 1/10 part de la seua població —unes 700 persones— a la qual caldria afegir un important nombre de gent que hagué de prendre el camí de l'exili, amagats temporalment, ajusticiats, etc. Per pobles, Dénia veié reduïda la població a aproximadament la 1/3 part de la que tenia tres anys abans —ací sí que caldria parlar de despoblació palesa— arribant al fons d'una llarga crisi que arrossegava des de mitjan segle XVII. La guerra de Successió fou per a Dénia l'última pàgina d'una

negra història. A la resta de la comarca, les pèrdues demogràfiques foren poc greus, menys com més ens allunyem del principal focus revolucionari que era Dènia, i l'únic que ferer fou retardar la recuperació mostrada pels seus pobles al darrer terç del segle XVII en línies generals. Quant a la incidència d'aquesta crisi sobre l'estructura de la població hem pogut comprovar com afectà sobretot als hòmens més que les dones —en una proporció de 2 a 1 a Dènia i de 2 a 1,4 a la resta de la comarca— la qual cosa es deixarà sentir els anys següents en les baixes taxes de natalitat.

Significa que els infants foren uns dels pitjors tractats —per edats— d'aquest conflicte bèl·lic però no els únics, puix que totes les generacions sofriren pèrdues considerables. Fam, guerra i epidèmies es barrejaren en el damnatge de la població de la nostra comarca.

Soldats i militars morts a la plaça de Dènia. 1706-1707 i 1708

1706	3	Per nacionalitats:	
1707	31	Portugal	21
1708	41	País Valencià	13
	<hr/>	Aragó	13
	75	Andalusia	7
		Castella	3
		Catalunya	3
		D'altres	15

Regiments: e Guardes de la Reina, del capità Alcanterilla, del Terç de València, de Diego Rejón, de Granada, de Vergara, de Saragossa, d'Aragó.

Companyies: dels Rochers, de Francisco Rodrigues, de Casamichana, de Tomàs de Sepúlveda, de Joan Carnero, de Diego Ayala, de Joan Riquelme, de Juan Moños, de Antonio Pereira, de Jusep Espy, de Guardiola, de Francisco Copes, de Jaume Cassabona.

1709-1720. Anys de recuperació demogràfica i represió

Els canvis implantats en la política econòmica municipal foren la conseqüència lògica de la victòria borbònica, i tots es reduïren a un de sol: augmentar per tots els mitjans la pressió fiscal, especialment per tal de poder atendre les quantioses despeses de l'exèrcit borbònic en el front català que encara resistia, i fins, i tot, dins del mateix País Valencià¹⁸. Aqueixes es sobrecarregaren sobre els pobles, viles i ciutats que havien estat infidels al rei Borbó —la Marina Alta ho va ser llevat d'alguna excepció— de manera que es donà la curiosa paradoxa d'estar pagant la victòria borbònica i contribuïnt a l'autoderrota.

Ben aviat, el 16 de març de 1709, es constituïa a Dènia el primer Consell o Ajuntament borbònic¹⁹. Lògicament, el poder local fou atorgat als militars. Al cap hi era Don Andrés Ramírez de Arellano, governador en la cosa política de

¹⁸ «De l'alçamaent maulet al triomf botifler» de Carme P. Aparició. Ed. *Tres i Quatre*. Pàg. 113.

¹⁹ Sèrie borbònica, 1-3, 1709-1738. Actes de Plenaris. A. M. D. Llig. 338.

la ciutat i del marquesat de Dènia, en nom del Rei i del marquès de Dènia. Li seguia en poder Don Pedro Antonio García, «tiniente de governador y alcalde mayor», nomenat per l'anterior. Finalment, els regidors «ciutadans honrats» Vicent Gavilà, Jaume i Francesc Esteve i Joan García, triats també pel Governador de la Plaça per no donar lloc a les sorpreses. Com quedà clar a la sessió de constitució «todos ellos deben administrar y hacer todo según las leyes pregmáticas de Castilla». Tot un eslògan de futur.

La repressió física dels vencedors fou immediata. Al mes de desembre de 1708 és penjat un soldat de Morvedre. A ell seguiria un «presoner genovés» en febrer de 1709, «un de nació català, de Riu de Mines, ajusticiat i portat al Molinell» també en febrer, i tot un estol d'empresonats que sense juï foren «passats per les armes» fins l'any 1711²⁰. Les referències al «botxi» i a obres de reparació i ampliació de la presó del castell són constants²¹. Respecte als nombrosos exiliats, encara en una data tan tardana com l'any 1730 apareixen En Felip Antoni Gavilà i dues persones més que des de Suïssa fan efectiu l'impost de l'equivalent sobre propietats de terra²². I ells no foren els únics. Alguns, ni tornaren.

La victòria borbònica no suposà —a Dènia— en un principi cap millorament per a l'estómac dels deniers. Amb els camps destruïts i les dificultats d'abastiment de sempre hagué d'anar a primers d'any, el presbíter Dr. Joseph Gavilà a veure el Rei amb una ordre del «Concejo suplicando provisiones»²³. El mateix any de 1709 Pasqual Doménech, de la Cia. de Jesús, donà 10 cafissos de forment als regidors de Dènia «pera sembrar en lo any 1709 atenent a la pobrea dels vehins de la dita ciutat»²⁴. Finalment, per manca de liquidesa en diners dels vehins fou reduïda a farina. *El 21 de novembre de 1709 les botigues són gravades «por los ministros de guerra»*²⁵ pujant els preus dels articles de consum més bàsics. A principis d'aquest mateix any tornaren els últims grups de famílies des d'Eivissa que havien fugit arran de l'últim setge de l'estiu de 1708²⁶. Durant aquests primers anys la ciutat suportà —físicament i econòmic— la presència de 5 quarters²⁷ —més un sisè compost per 40 soldats de la Cia. de Milícies de Xabia— encarregats de defensar els punts claus de la plaça, i que eren: el Principal, porta de la Mar, porta de la Creu, de la vila vella i castell, el pou del Verger i la casa del Sr. Comandant. Només de drets de quarter hagué de pagar entre 1711 i 1716 —amb una economia encara no definitivament restablerta— 6694 lliures²⁸. Com que molt sovint era materialment impossible fer efectiva la quantitat exigida, els regidors eren amenaçats d'allotjar-los a la presó i ficar soldats en les seues cases, com ocorregué amb la contribució de 1711 que «Don Patricio Morán, Tte. de

20 Dels llibres d'enterraments de la Parròquia de Dènia. Anys 1708, 1709, 1710 i 1711.

21 Sèrie borbònica, llig. 364, 1709-1720. A. M. D.

22 Sèrie borbònica, llig. 370, 1730. «Vecindario de Dènia. Equivalente» A. M. D.

23 ^a 27 Sèrie borbònica, llig. 364, 1709-1720. A. M. D.

28 ^a 34 Sèrie borbònica, llig. 338, 1-3, 1709-1738. Actes de Plenaris. A. M. D.

Rey de esta, ha mandado llevar presos al Alcalde y regidores a Valencia por negarse a pagar el cuartel ...»²⁹. Per la seua banda el síndic de Dénia implorava que «hallándose los vecinos de esta ciudad tan pobres y miserables se les declare pobres de solemnidad .....no pudiendo pagar la Ciudad un real siendo notoria su ruina .....»³⁰ —1710— amb la intenció d'eximir-los dels pagaments. A més justificava aquesta petició perquè «....como esta se halla con tan pocos bagajes y en tanta miseria por causa de las guerras y los repetidos sitios que ha auido en ella que por falta de cavaladuras no se pueden cultivar las tierras y estan todas yermas .....»³¹. En abril de 1717 hi hagué desordres i protestes populars pels continus impostos «y porque hay muchos vecinos que se quejan porque los privilegiados como la Inquisición, Bula de la Santa Cruzada y otros de este genero pretenden eximirse, a base de recargar a los demás vecinos»³². I no sembla que en foren pocs aquests. En sengles censos de població realitzats pel municipi per al pagament d'impostos els anys 1712 i 1714 dona una població de 159 i 168³³ veïns respectivament quan la població real s'acostava als 220 veïns. Això significa que els privilegiats representaven la 1/4 de la població. Exempts d'impostos, aquests anaven a les esquenes de la major part de la població. Tot un exemple d'igualtat social.

La llista d'exaccions, pagaments, obligacions, obres, etc., a què es veïe obligada la ciutat per les autoritats militars estrangeres fou interminable. Valguen a títol d'exemples les següents³⁴:

28-V-1711. Permis per a reedificar dins la ciutat el convent que era fora dels murs i que fou enderrocat durant la guerra.....

23-II-1714. La guarnición de la guerra pide que la ciudad haga prevención de nieves.....

Idem. Fco. Vives, regidor pide que la Ciudad le pague el alquiler de una casa, pues la suya está ocupada por el Gobernador. Denegada la petición....

4-III-1714. Orden del Gov. Conde de Charni para que la ciudad componga los cuarteles, cuerpos de guardia y garitas de la guarnición, y a tal efecto se haga derrama entre los vecinos.....

1-IV-1713. Orden de reparo del hospital para los pobres soldados.....

9-IX-1713. Orden de pago de 588 libras para la guerra y sitio de Barcelona.....

7-I-1715. Orden para regalar a la llegada a esta del Excmo. Sr. Don Juan Spínola, comandante de esta parte del Xucar con 12 gallinas y un carnero.....

8-I-1715. Orden del Excmo..... de hacer unos cuarteles y tablados de madera en la cambrá del Ayuntamiento....y tambien la casa del Calafat, todo para la guarnición de esta plaza.....con madera de pino traída de los pueblos de la comarca, y todo pagada por ella.....

³⁴ bis «Muy Ilustre Señor:

La ciudad de Denia a Usa. con el devido sentimiento suplicante dice que ha recibido el orden y arreglamen. de los utensilios en que deve asistir a los oficiales militares reducido el cubierto a dinero, y viendo la mucha guarnición que tiene sobre sí la Ciudad supp. y lo exterminada que se halla después de tres sitios en que aparecieron casi todos sus vecinos y que la mayor parte de su termino se halla en el comun confisco, le es preciso representar a Usa. que en manera alguna puede contribuir con la porción de dinero que se le señala en la ordenanza...»

16-VI-1717. Orden de que los vecinos no puedan vender su vino mientras no se haya vendido el del señor Rey....

A banda, hi havia els pagaments que la ciutat feia efectius periòdicament als oficials de l'Estat Major de la Plaça:

«.....relacion de dinero que ha suministrado Dénia por utensilios desde el 1 de marzo de 1718 hasta diciembre de 1718 a los oficiales....»:

Estado Mayor de la Plaza de Dénia	1476	libras
Regimiento de Artilleria	195	libras
Regimiento de Málaga	2.996	libras
Regimiento de Infanteria de Sevilla	2.273	libras
	<hr/>	<hr/>
	6.940	libras
Del aceite dado diariamente a los cuerpos de guardia a razón de 35 arrovas/día y media libra cada soldado	2.354	libras

I no sols fou Dénia l'única població que sofrí una forta repressió a la comarca. Uns més, altres menys, pocs se'n salvaren. Ondara, per exemple, pagà entre 1716 i 1728, 9.537 lliures en concepte de l'impost de l'equivalent, i també d'altres pagaments no metàl·lics; així, proporcionà als soldats del Regiment que eren a la barraca del Palmar des del 26-VIII-1721 al III-1723, 11 arroves d'oli i 3 lliures i mitja, i també 2 arroves de llenya al dia, en total 1.352 arroves³⁵. També sabem que Pego, a causa de les contínues demandes a què es veié sotmesa per la nova administració, va haver de pujar quatre vegades el preu de la carn entre 1708 i 1711 amb les conseqüències que això comportava. 1960 lliures a l'any de l'impost del quarter, demandes de blat contínues per als soldats de la guarnició de Dénia, d'ordi i *herbafals* per als cavalls que són de quarter a Oliva, pagaments en metàl·lic per a les guarnicions d'una i altra ciutat, manutenció d'una partida de cavalls de Sanitat amb quarter en la mateixa Pego en diners i espècies, peticions periòdiques de part o de la totalitat de bagatges i cavalcadures de la vila per conduir queviures al front català, etc., etc., tenien la culpa. *Tot amb* l'amenaça d'endur-se els regidors de la vila com en l'any 1712, o enviar una partida de soldats per «molestar a esta villa»³⁶. Aquesta breu panoràmica sòcio-política de la comarca als anys següents de l'acabament de la guerra poden servir per valorar les dificultats amb les quals va ensopegar la població per engegar una dinàmica de creixement demogràfic positiu.

En conjunt, la comarca va experimentar una embranzida interessant en el període 1709-1720, i el moviment demogràfic natural va donar un superàvit de 1.266 ànimes —3.688 bateigs per 2.422 enterraments—. Per anys, tots tingueren un saldo positiu, llevat de 1714, on recordem que hi hagué una de les crisis més greus de subsistències del segle, a tot arreu del País Valencià. Malgrat la gran pèr-

37, 38, 40, 46 Sèrie borbònica, llig. 338, 1-3, 1709-1738. Actes de plenaris. A. M. D.

dua d'homes durant els anys de guerra, una gran proliferació de nous casaments es produí —80 per any de mitjana mentres que abans de la guerra es donà una mitjana de 68— en un desig incontrolat de recuperació i d'oblidar el passat, la qual cosa ens fa pensar en un corrent immigratori cap a una comarca, la nostra, subpoblada aleshores, i amb abundància de terres ermes per treballar. La mortalitat infantil baixà considerablement a un 193 %, xifra no massa important per a l'època i, fins i tot, inferior a la mitjana d'entre 1700-1705 que fou d'un 235 %. És més, en el total d'òbits, els infants deixaren de comptar amb un 50 % per baixar prop del 33 %, percentatge molt significatiu. La situació fou diferent a cadascun dels pobles. Creixement notable el tingueren els pobles que en general havien estat un poc allunyats del conflicte bel·lic i no sofriren tant les seues conseqüències, és a dir, els pobles d'antiga població morisca que posseïen unes condicions estructurals que no tenien els de cristians vells: Xaló i Llíber, Laguar, Gallinera, Evo, Orba i Benidoleig —en aquests cinc últims no es notà ni tan sols la crisi de 1714—. Pedreguer i Ondara també cresqueren, encara que no tant, com els pobles abans esmentats, sens dubte per la proximitat a Dénia i per ser castigats quasi tant com ella. Dels pobles de tradicional població cristiana, Pego sembla —només en tenim els bateigs— que augmentà en habitants, cosa que es desprèn de la seua gràfica de baptismes. Teulada ni pujà ni baixà. El seu creixement fou nul —336 per 342— motivat potser per la seua pobresa de recursos. El cas de Dénia ja és una cosa endèmica puix que continuà tenint un creixement brut en aquest període —585 bat. i 776 ent.— únicament equilibrat pel corrent immigratori derivat de la seua condició portuària i alguna aportació matrimonial dels mateixos soldats que hi eren de guarnició. Fins i tot el Tinyent de Rei de la Plaça, Don Patricio Morán, es casà amb una filla del patriciat local, Na Teresa Mulet. Només en quatre anys d'aquest període superen els bateigs als enterraments. Cal tenir en compte que fins l'any 1714 no es dona l'ordre de reparar la casa del proveïdor de queviures³⁷, i que fou l'any 1716 quan es creà l'Almodí de farina³⁸, per proveir la ciutat, la qual cosa és força significatiu. Es podrien dir més coses encara d'aquest dèficit continuat de vides humanes a Dénia. Malgrat ser capital del corregiment que du el seu nom, en 1712 havia d'anar encara el metge d'Ondara per visitar els malalts durant cinc dies perquè no tenia cap professional de la medicina³⁹. En 1726, la casa hospital de la ciutat encara era ocupada per tropes de la guarnició⁴⁰. En una data tan tardana com el 1716 s'emprenien les accions començades 13 anys abans i paralitzades per la guerra: la dessecació dels aiguamolls que envoltaven la ciutat, i s'ordena «fer un forn de calç per a tirar a les basses d'aigüa dels voltants de la ciutat que estan putrefactes»⁴¹. Potser aci es troba l'explicació del problema, o part d'ell almenys. La política sanitària continuà; i així, el mes de maig de 1717 es mana «netejar totes les céquies que hi ha en les marjals dels voltants de Dénia per a llevar la causa de les malalties»⁴². Al mes de setembre del mateix any es reconstrueix el llavador «que pel trastorn de la guerra hui esta perdut, i que sent tan precís per a la neteja i curiositat de llavar la roba. Perquè al no hi

haver corrent d'aigua es llava al mateix lloc la roba dels malalts i això podreix la roba i els aires»⁴³ i que l'encarregat estarà obligat a canviar constantment l'aigua i no deixarà que es llave en un altre lloc. També pels possibles contagis de l'exterior —pesta— féu que es creàs una nau de la Salut que revisava les naus i embarcacions abans que entrassen al port, i unes zones de vigilància costera de dia i de nit que eren les següents: des del port fins a la torre del Gerro dues persones, el canal dels Alberets fins el molí de vent i Farello dues més, amb l'objectiu de no deixar acostar-se ningú a la vora ni botar persones a terra. Tots els pobles del Marquesat hi participaven. Gata i Pedreguer vigilant el Farello i la boca del riu del Palmar; Ondara, el Verger, Beniarbeig, Setla, Mirafior i Mirarrosa el canal i port del Guadiana, i de la Devesa al riu del Molinell, Sagra, Ràfol, Benimeli, Sanet i Negrals⁴⁴. A tot això caldria afegir els problemes d'aglomeració i superpoblació derivats de l'existència d'una població accidental —la militar— xifrada a l'any 1718 en 1.680 soldats⁴⁵, els quals estaven allotjats fonamentalment en cases particulars, a banda de llocs públics com la casa del pes, la de l'ensenyament, Ajuntament, etc., les condicions dels quals no degueren ésser tampoc les més òptimes. Així, de 1709 a 1720 s'hi donen 157 enterraments de soldats de la guarnició de molts i diversos països: castellans, murcians, andalusos, valencians, gallegos, asturians, bascs i també de nacions de fora de l'Estat Espanyol: França, Holanda, Àustria, Irlanda, etc.

*Hem trobat una carta de l'alcalde i regidors de la ciutat dirigida al marquès de Dènia demanant-li crèdits per fer front als continus impostos a què es veia gravada, la qual està datada de l'any 1724, és a dir, 16 anys després d'haver caigut en mans borbòniques*⁴⁶. Resumeix perfectament la situació per la qual travessa encara la ciutat i quin és l'estat d'ànim de les seues autoritats:

Señor:

La ciudad de Denia que ufana con la gloria en que la avian constituido los Sses. Progenitores de Ue. sentia en el pasado siglo alguna decadencia, se halla tan en los ultimos periodos de su total ruina que no le queda otro asilo para mantenerse aun en este estado, si solo la proteccion, amparo y defensa, que solicita en la innadas por la guerra casi todas sus casas, de cuya violencia ni aun pudo librarse el sumptuoso Palacio que en lo interior de su fortaleza era singular en el Reyno, y lo que es mas, ni lo sagrado de su Parroquial y .....fundada en el recinto de su fortaleza: extinguidos los caudales de sus ..... arriendos al Real Fisco que por la fatal casualidad de averse introducido el enemigo en su dominio, hallandola indefensa, y no por infidencia, esta poseyendo aumentada esta opresion con excesivos impuestos de cargos Reales, y vezinales, que pagan los particulares: Destituido el Común de sus an-

nuales Rentas por las .....ni aun puede lograr la manutención apreciable de la jurisdicción y Dominio de su termino de tantos siglos antes posehida, en que padecen tambien grave detrimento.....pues todos los lugares circunvezinos se atreven a quererla despojar de sus más justos y devidos derechos, suponiendo por unica causa de estos atrevimientos el sumo abatimiento en que se halla para su defensa.....esta ciudad esperanzada de que en vista de tantas calamitosas miserias sea restituida en lo que más pudiere a su antiguo lustre.....

Denia y julio 10 de 1724

L'únic aspecte destacat d'aquest període —1709-1720— és el de la crisi demogràfica derivada d'una greu crisi de subsistències que es donà a tot el País Valencià. A la nostra comarca tingué una forta incidència però sense repercussions posteriors. La fam de 1709, universal i que no tingué especial relevància a la comarca, sí que la va tenir en l'escassetat de 1714-1715. Als problemes sanitaris de l'avituellament marítim de blat, afegit a la fortíssima repressió fiscal dels castellans vencedors, causà un gran impacte sobre la ja exhausta població. Aquesta situació reviscolà alguns focus de malalties que ja s'havien donat durant els anys de guerra com tercianes i febres fruit de «la gran pobresa que se padece». Molts dels pobles de la comarca resistiren perfectament l'escassetat de cereals i encara que presenten un ascens en la corba d'enterraments, aquests no superaren la dels bateigs. En canvi, els pobles costaners de la comarca —i sols Xaló i Llíber amb 37-46— l'interior sofriren la crisi i registraren un augment notable dels òbits: Dénia 59-153 a 1714 i 40-117 a 1715, Pedreguer 30-41 a 1714, Teulada 25-63 a 1714, Ondara 37-47 a 1714 i 17-37 a 1715, i *Pego sembla que alguna cosa pel seu descens* en els batejos.

Bateigs i enterraments per pobles. 1700-1720

	Bateigs	Enterraments	Diferència
Dénia	1309	2034	— 725
Ondara	577	473	+ 104
Pedreguer	733	591	+ 142
Teulada	703	592	+ 111
Laguar	293	195	+ 98
Gallinera	286	134	+ 152
Orba-Benidoleig	358	227	+ 131
Pego	1477	?	?
Xaló-Llíber	845	?	?
Evo	222	147	+ 75

A manera de resum podriem dir que, efectivament, Dènia fou la gran víctima d'aquest període, amb la consegüent pèrdua de població abans i després de la guerra, i no diguem durant el conflicte successori. Els seus problemes no eren totalment accidentals, conjunturals, sinó d'estructura en gran part, concretada en una decadència econòmica que arrossegava del segle anterior i en un medi totalment advers —les marjals i aiguamolls—. La guerra no féu més que rematar-la allargant la seua situació de moribunda fins la dècada dels anys 30 que és quan comença a reviscolar. En el cas de Dènia sí que podriem afirmar que fou desastrosa la guerra i només cal llegir testimonis de l'època per valorar-ne la desfeta. Una altra cosa és la resta de la comarca. Uns pobles —Teulada sobretot, i també en part Pedreguer i Ondara— tingueren algun problema per superar la crisi, la qual van resoldre millor els dos últims que no el primer. Per a la resta —zona interior i valls de l'interior—, la crisi fou passatgera i momentània, i en línies generals, es pot afirmar que el període 1700-1720 fou positiu, demogràficament.

Evolució de la població. Taula I

	<u>1646</u>	<u>1687</u>	<u>1714</u>	<u>1733</u>	<u>1794</u>
Dènia	2227	1650	450	1182	2250
Ondara	382	472	499	793	1350
Pedreguer	486	875	963	1297	1800
Pego	1125	1170	1305	2570	5107
Teulada	850	720	792	837	2070
Xaló-Llíber	504	625	517	709	2151
Laguar	157	175	252	275	900
Evo	130	171	175	202	360
Rectoria	387	435	535	707	1327
Gallinera	157	267	427	451	1584
Orba-Benidoleig	229	225	234	439	720
Total	<u>6634</u>	<u>8472</u>	<u>6149</u>	<u>9462</u>	<u>19619</u>

Fonts: 1646.—Vecindario de 1646. Secció Generalitat, 4829. A. R. V.
 1687.— Dels Llibres de confirmacions de les parròquies.
 1714.— Repartimiento general del Reino de Valencia. Año 1714, Archivo General de Simancas.
 1733.— Dels Llibres de confirmacions de les parròquies.
 1794.— De «Observaciones .....» de Cavanilles.

Evolució de la població (Index 100 = població de 1646). Taula II

<u>1646</u>	<u>1687</u>	<u>1714</u>	<u>1733</u>	<u>1794</u>
100	127	92	142	295

Moviment natural de la població. Taula III

	Bateigs	Enterraments	Creix. brut.	Casaments	Albats Mort. Inf.(%)	
1700	336	189	147	70	78	23
1701	346	203	143	72	103	29
1702	362	132	230	83	67	18
1703	332	149	183	64	105	31
1704	293	198	95	71	79	26
1705	327	180	147	49	48	14
1706	303	244	59	55	104	34
1707	337	667	-330	29	213	63
1708	258	463	-205	85	94	36
1709	212	143	69	86	41	19
1710	263	113	150	59	28	10
1711	261	105	155	71	42	16
1712	267	147	120	70	43	16
1713	274	151	123	93	52	18
1714	272	363	-91	92	157	57
1715	323	286	37	95	118	36
1716	339	206	133	81	69	20
1717	305	242	63	86	74	24
1718	381	186	195	121	90	23
1719	438	297	41	74	135	30
1720	353	183	170	66	55	15
	6.573	4.850 (a)	1.723 (b)	1.572	1.795	27.9 (mitja)

FONT: Elaboració pròpia a partir dels registres parroquials.

(a) i (b): cal dir que en el total d'enterraments manquen xifres tan significatives com les de Pego —anys 1700 a 1709 i 1712 a 1720— i les de Xaló —anys 1700 a 1706 i 1709 a 1711— i, per tant, en un càlcul aproximat podem pensar que el *creixement brut* quedaria reduït a prop de les 1.000 persons de superàvit en el conjunt de pobles estudiats durant el període 1700-1720.

